

„ШУКАЧІ ЩАСТЯ” - РОДОМ З ЄЛИСАВЕТГРАДА

25 вересня 1936 року в СРСР відбулась прем'єра одного з найпопулярніших фільмів радянського кіно довоєнного періоду - кінокомедії „Шукачі щастя” про життя єврейських переселенців з Америки у Біробіджані. Вперше про цей фільм я почув багато років тому від завгоспа обласного краєзнавчого музею Бориса Білоуценка. Він з таким захопленням переповідав „єврейські хохми” героїв стрічки Піні та Шльоми, немов дивився її лише вчора, а не майже півстоліття потому! Звісно ні оповідач, ні я тоді й гадки не мали, що до створення кінокартини причетні двоє уродженців Єлисаветграда! Воно й не дивно, адже у „брежневські часи”, коли в СРСР у черговий раз загострилося „єврейське питання”, фільм про пошуки „єврейського щастя” був заборонений.

Про автора сценарію Ригора Кобця (1900-1990) (на знімку), його неймовірно заплутане авантюрне життя, мені вже доводилося розповідати в „Історичному календарі Кіровоградщини на 2006 рік” у публікації під назвою „Шукачі щастя” довели до нещастя”.

Навчався він у Єлисаветградському земському реальному училищі (1910-1917). Юнаком вступив до партії анархістів, належав до єлисаветградської організації „Набат”. Друкуватися під псевдонімом Михайло Сандига почав у 1918-1919 р.р. в єлисаветградських газетах „Наша жизнь” і „Друг народа”. За перший же сатиричний вірш „Лавочка”, спрямований проти гетьмана Скоропадського, потрапив до в'язниці. Служив деякий час у Нестора Махна, згодом напівжартома називав себе його „правою рукою”. У 1920 році після участі у контрреволюційному заколоті анархістів у Першій Кінній Армії тікає до Білорусії, де й стає Ригором Кобцем. У 1929 році, досконало оволодівши білоруською мовою, написав п'єсу „Гута”, перекладену на багато мов народів СРСР та Європи. Згодом з'явилися комедії „На заставі”, „Щасливий берег”, „Мігрень” та інші твори.

Ставши відомим письменником (у 1935 році першим у республіці удостоєний звання „Заслужений діяч мистецтв Білоруської РСР”), Кобець написав покаянного листа в ЦК КПБ про свою бурхливу молодість на батьківщині. Тоді начебто простили і не чіпали до Великого терору. А далі почалася його Голгофа: два арешти, допити, навіть засудження до розстрілу (на щастя, в останню мить цей вирок замінили на 10 років концтаборів). Всього у сибірських концтаборах та на на засланні у Середній Азії наш земляк перебував 22 роки. Реабілітували Кобця у 1960 році.

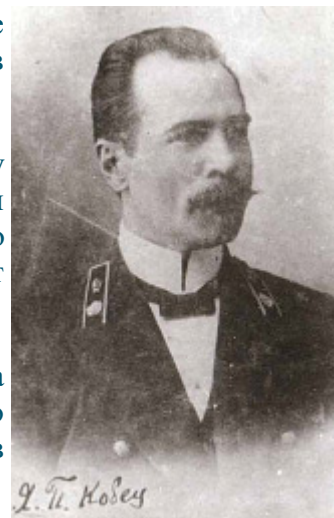
У часи хрущовської „відлиги” він першим у Білорусії написав повість-роздум „Ноїв ковчег” про репресії, про страждене життя у таборах ГУЛАГу, яку у 1964 році опублікував журнал „Неман”. Ригора Кобця відновили в Спілці письменників, надали персональну пенсію та окрему квартиру. Але так тривало недовго - владу дратувало його вільнодумство, різкі антисталінські висловлювання. Колеги писали доноси, звинувачували у зв'язках з кримінальним світом тощо. Кобця позбавили персональної пенсії, не друкували твори, замовчували його ім'я (доведений до відчаю письменник навіть пробував накласти на себе руки) аж до 1985 року, коли почалася „перебудова”. Та, попри все, він вистояв, оскільки не втратив почуття гумору, дару жартувати. Коли помирав у 90-річному віці, то останнім бажанням було прохання: „Дайте закурити”.

Останнім часом у Білорусії, яка стала для нашого земляка „другою батьківщиною”, і де він вважається одним з фундаторів національного кінематографу (за його сценарієм знято перший фільм на білоруській мові „Двічі народжений”), з'явилася низка цікавих публікацій та спогадів про Михайла Драча (таке справжнє прізвище Ригора Кобця). Певно ж, колоритною особистістю був директор Єлисаветградського земського реального училища Яків Петрович Кобець (на знімку), прізвище якого запозичив його учень Мишко Драч. Не випадково, Якова Кобця згадують й інші видатні уродженці Єлисаветградщини, зокрема Євген Маланюк (1897-1968) та Олександр Семененко (1898-1978).

Насамперед, білоруські дослідники життя і творчості Ригора Кобця лише недавно встановили точну дату його народження. Це сталося дійсно в Єлисаветграді, але не 12 липня 1898 року, як він вказував, а 7 липня 1900 року.

Найцікавіше в історії з „Шукачами щастя”, що цю легендарну, по-справжньому єврейську кінострічку створили українець Ригір Кобець (сценарист) та росіянин Володимир Корш-Саблін (режисер-постановник). Як це їм вдалося? Щодо нашого земляка, то він, живучи в Єлисаветграді, добре знав життя і побут місцевих євреїв.

За спогадами Григорія Релеса, Кобець пам’ятав безліч єврейських анекдотів та приказок, блискуче їх розповідав, непогано розмовляв на ідіші. Єврейською мовою він оволодів, коли хлопчиком підробляв у рабина. У 1919 році обороняв Єлисаветград від григор’євців, які вчинили у місті жахливий погром.

Кобець був напрочуд дотепною людиною. Жартівливі експромти народжував миттєво. Якось під час відвідин з Г.Релесом колишнього єврейського містечка Лукомля запитав його:

- А сколько евреев тут нынче проживает?

- Один, - ответил я.

- Вот сволочи! Одного оставили, чтобы было, кого жидом обзывать.

У 2010 році до ювілею Ригора Кобця у Мінську нарешті видано збірник його творів, до якого упорядники включили п’єсу „Гута”, чотири кіносценарії, листи з ГУЛАГу та спогади.

У тій публікації п’ятирічної давності я за браком будь-якої інформації лише згадав, що одну з головних ролей у „Шукачах щастя” виконав уродженець Єлисаветграда Іона Бродський (на знімку). За час, що минув, вдалося дещо відшукати про забутого актора, якому також зоряна роль у „Шукачах щастя” щастя не принесла. Належав Іона Абрамович до єлисаветградської гілки славетного роду Бродських, які у пошуках кращої долі переселились у 18 столітті з міста Броди на Львівщині (від назви якого утворене їхнє прізвище) до нашого Златополя, а звідти, розбагатівши, перебрались до Києва і прославились ще й як меценати.

Як і Ригор Кобець, Іона Бродський - вихованець Єлисаветградського земського реального училища, яке він закінчив у 1913 році. Частку „Бій” до свого прізвища він додав після того, як став актором, щоб його не плутали з іншими Бродськими.

Ще один уродженець Єлисаветграда, один з фундаторів радянського кіно Олександр Разумний (1891-1972) у книзі «У истоков... Воспоминания кинорежиссера» (1975) згадує про свій поїздку до Москви після остаточного рішення присвятити життя мистецтву:

„...На вокзале в Харькове встречаю И. Бродского, своего товарища по курсам рисования Ф. Козачинского (впоследствии известного актера нашего кино, знакомого зрителям по фильму «Искатели счастья»).

Бродский сообщил мне, что в Москве сейчас много из наших общих друзей - художник Александр Осмеркин, Куба Галицкий, Александр Вертинский, Борис Мартов и Сеня Долинский”.

Відомо, що Бій-Бродський працював у Московському державному академічному театрі ім. Є.Б.Вахтангова з початку його заснування (1921рік), знімався в кіно. Амплуа актора - характерні

ролідругого плану. Крім Шльоми у знаменитій кінострічці „Шукачі щастя” (1936), у нього були ролі і в інших фільмах: „Міста і роки” (1930), „Дівчина поспішас на побачення” (1936), „Острів скарбів” (1937, на знімках праворуч - кадри зі стрічки за участю Бій-Бродського), „Лікар Айболить” (1938), „Юність командирів” (1938),

„Як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем”

(1941) та ін.

Відомий московський журналіст, прозаїк і драматург Анатолій Козак (колишній одесит) написав сентиментальні спогади „Искатели счастья, или воспоминания очевидца” (2001), в яких розповів про шалену популярність в Одесі виконавця ролі Шльоми:

„Жарким летом 36-го года - подумать только! - уже прошлого века по одной из самых оживленных одесских улиц - Дерибасовской в самом ее центре, там, где знаменитые Городской сад и кондитерская, расположившаяся в первом этаже старинной гостиницы «Московская», бежал, задевая прохожих, тяжело топя, задыхаясь и пыхтя, высокий и очень грузный человек...

Нет, это не был любитель спортивных пробежек и уж тем более, как говорили в Одессе, не «малахольный», впавший в состояние нездоровой резвости debil. Напротив, этот человек был вполне уважаемый, интеллигентный, мало того, весьма прославленный в те годы.

Он прибыл в город на съемки нового фильма Одесской киностудии, а теперь бежал, спасаясь от обыкновенной шпаны - группы пацанов. Они преследовали его уже довольно долгое время и вопили во все горло: «Шлём-ма! Шлём-ма!». Улица реагировала на эту сцену чисто по-одесски: люди хохотали, аплодировали, кто-то присоединялся к мальчишкам: просто все понимали, что таким образом ребятня выражает свою любовь к исполнителю одной из главных ролей в нашумевшем тогда фильме «Искатели счастья».

— Вейзмир, - слышался чей-то голос, - это же Пиня из кинокартины! - Не Пиня, а Шлём. Вы что, мадам, не узнали этого ёлда?..

Должен признаться, я тоже был в той компании фанатов на Дерибасовской, и картина эта со всей четкостью сохранилась в моей памяти по сей день. Бедный столичный актер Бий-Бродский! Помню, уже ближе к Ришельевской ему удалось, наконец, забежать в рыбный магазин, где он сразу же нырнул в кабинет директора. А нам ничего не оставалось, как поджидать свою жертву на улице.”

Прошло, наверное, добрых полчаса, но артист все не появлялся. Тогда самый смелый из нас, окончательно потеряв терпение, вошел в магазин и крикнул в сторону директорского кабинета самую полюбившуюся нам в фильме реплику Шлём: «Тетя Двойра, вы хотите иметь меня за зятя?»

Вместо артиста на этот зов вышел продавец в клеенчатом фартуке, осыпанном рыбьей чешуей, и доверительно сообщил, что «товарищ Шлём» давно уже ушел через черный ход и «пьет в гостинице чай с бубликами». Никогда не забуду, как нас расстроило это сообщение, особенно почему-то такая подробность, как «бублики». Продавец ушел, а кто-то из ребят уже искал бульжник покрупнее, чтобы метнуть его в витрину. Стекло магазина спасло неожиданное появление пожарных машин, которые с воем сирен и грохотом промчались в сторону Садовой. Мы, разумеется, бросились вдогонку: поглазеть на пожар было не менее интересно, чем разыскивать «живого» Шлёму...

Однако поговорим о фильме, из-за которого артист Бий-Бродский был просто обречен на такую любовь. Это была прелестная веселая комедия, сыгранная великолепными актерами и буквально нафаршированная остроумными репликами, каламбурами, а также богато «сдобренная» чудесными песнями несравненного Исаака Дунаевского. Но вот что едва ли не в первую очередь принесло фильму, как принято говорить, оглушительный успех, так это то, что картина была еврейской - от первого до последнего кадра, и в ней фигурировали самые что ни на есть типичные персонажи популярных еврейских анекдотов и местечковых легенд!”

Власне кажучи, оце і все. В історію радянського кіно Іона Бій-Бродський увійшов передусім завдяки цій ролі. Після 1941 року ніяких згадок про його творчу діяльність немає.

Свої спогади про одного з „шукачів щастя” Анатолій Козак завершує на мінорній ноті: „Лет тридцать назад, случайно зайдя в биллиардную московского Дома кино, я обратил внимание на очень худого, очевидно, тяжело больного старика, бедно одетого, жалкого. Руки его тряслись, он опирался на палку. И все-таки я его узнал: это был Бий-Бродский! Как он изменился! Как говорят в таких случаях евреи, от него осталась половина. После некоторой нерешительности я все же, наконец, приблизился к нему и негромко, так, чтобы только он меня услышал, произнес:

– Тетя Двойра, вы хотите иметь меня за зятя?

Он повернулся и очень серьезно посмотрел мне в глаза. Затем отвернулся, не проронив ни слова. По-видимому, он меня не расслышал. Мне стало неловко: какого черта я пристал к старому человеку! Вдруг он снова повернулся ко мне и негромко произнес:

– Это было сто лет назад, верно? А может быть, вообще этого не было?..

Но я то хорошо знаю, что это было”.

Помер Іона Бій-Бродський у 1963 році, похований на Ново-Донському кладовищі у Москві. А його Шльома живе на екрані, непідвладний смерті!